

SÜDABƏ HÜSEYNOVA

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutunun elmi katibi
sudabeaskerova@gmail.com
 Azərbaycan

RUS TƏDQIQATÇISI V.L.VELİÇKONUN "QAFQAZ" (RUS İŞİ VƏ TAYFALARARASI MƏSƏLƏLƏR) ƏSƏRİNDƏ ERMƏNİLƏRİN ETNO-PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *Qafqaz, V.İ.Veliçko, erməni etnosu, xarakterik xüsusiyyətlər, etno-psixoloji xüsusiyyətlər*

Qafqaz regionunun Qər və Şərq sivilizasiyalarının qovuşağında yerləşməsi onun özünəməxsus mədəni-tarixi fenomen kimi formalaşmasına şərait yaratmışdır. Bu özünəməxsusluq özünü həm Qafqaz xalqlarının mədəniyyətində, həm sosial-siyasi həyatında, həm də etno-psixoloji durumunda əks etdirmişdir.

Hər bir fərdin özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətləri olduğu kimi, hər bir etnosun da özəl keyfiyyətləri vardır. Etnopsixoloqların araşdırmalarına görə hər bir xalqın, millətin xarakteri onun tarixi keçmişi ilə sıx bağlı olub onun formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Hər bir xalq və ya etnos özünü düzgün dərk edib qiymətləndirmək və mənaivi tərəqqiyə nail olmaq üçün yalnız özünün sosial-iqtisadi tarixi keçmişinə deyil, həm də öz psixoloji keçmişinə dərinə bələd olmalıdır. Yəni etnos və ya xalq kim olduğunu, özünü nə zaman və necə dərk etdiyini, hansı mənaivi psixoloji keyfiyyətlərə malik olduğunu, necə tərəqqi etdiyini, tarix boyu nə kimi psixoloji dəyişikliklərə məruz qaldığını da yaxşı bilməlidir. Bu isə xalqın etno-psixoloji xüsusiyyətlərini tarixi planda araşdırmadan, onu ətraflı öyrənmədən mümkün deyildir.

Bu gün dünyada gedən qloballaşma, müasir texnologiyaların inkişafı insanları, etnosları arasında, həm də ünsiyyət kommunikasiyasında müəyyən yeniliklərin olmasına zəruri edir. Hətta buna görə əsrlər boyu hansısa konfliktlər, qarşılıqlı iddialar yaşayan xalqlar da münasibətlərinə yenidən baxmağa, baş verən ünsiyyət qüsurlarını aradan qaldırmağa çalışırlar. Sözsüz ki, Azərbaycan da bu prosesdən kənarda qala bilməz və tarixi keçmişi də nəzərə almaqla, ətraf mühitin təsirinə, ətraf mühitlə ünsiyyətə diqqət yetirməlidir. Bu baxımdan ilk sırada diqqəti cəlb edən

qonşu erməni etnosu olmalıdır. Yüz illərdir ki, qonşuluq şəraitində yaşayan bu etnos ilə nədənsə qurulan ünsiyyət sonda ya tam fiaskoya uğrayır, ya da zaman-zaman mümkünsüz iddialarla üz-üzə qalır. Bu baxımdan erməni etnosunun xarakterik xüsusiyyətləri araşdırılmalı və bu məsələlərə aydınlıq gətirilməlidir.

Ermənilərin etno-psixoloji xüsusiyyətlərini araşdırmaq üçün XIX əsrin sonunda yaşamış rus tədqiqatçısı Vasili Lvoviç Veliçkonun "Qafqaz" (Rus işi və tayfalararası məsələlər) əsərini təhlil etmək qarşıya məqsəd qoyulmuşdur.

Erməni etnosunun xarakteri, etno-psixoloji xüsusiyyətlərlə bağlı doğulmuş bilgilərə yiyələnmək üçün eyni zamanda rus müəlliflərindən N.N.Şavrovun, A.S.Qriboycovun, M.Y.Lermontovun, V.T.Mayevskinin, A.S.Puşkinin, gürcü müəllifi İ.O.Çavavadzenin və digər müəlliflərin də əsərlərinə baxmaq kifayət edərdi [8, s. 25].

V.L.Veliçko yazırdı ki, Qafqazda həyat hadisələri və insan xarakterləri olduqca qabarıq və eyni zamanda müərkəbdirdi [10, s. 16]. Ümumiyyətlə V.L.Veliçkonun Qafqaz və bu regionda yaşayan xalqlarla bağlı apardığı təhlillər xeyli dərəcədə maraqlıdır. Əsərində Qafqaz xalqlarının xüsusiyyətlərini mükəmməl şəkildə təhlil edən V.L.Veliçko azərbaycanlılar, gürcülər, Dağıstan dağlılarının etnoqrafiyası, mədəni səviyyəsinə, etno-psixoloji xüsusiyyətlərinə ciddi diqqət yetirmişdir. Gürcüstanda uzun müddət çalışması səbəbindən bu xalqa xüsusi rəğbət bəsləyən V.L.Veliçko bunu əsərdə də açıq aşkar hiss etdirir. Azərbaycanlılar haqqında isə V.L.Veliçko belə yazır: "Heç şübhəsiz, azərbaycanlıların damarlarında nəciblik qanı axır, onlar təbiətən xeyirxah, mərd, genişqəlblil və alicənabdırlar [10, s. 124]. O həmçinin azərbaycanlıların tarixi yaddaşından və qəhrəmanlığa olan münasi-

bötindən bəhs edərək yazır: "Azərbaycanlıların yaxşı tarixi yaddaşı və qəhrmanlığa böyük irsi çatırımı vardır [10, s. 133].

V.Veliçkonun ermənilərə yanaşması maraqlıdır. Əsərin təhlilindən də aydın olur ki, V.Veliçkon ermənilərin digər Qafqaz xalqlarından koskin şəkildə fərqlənməsindən xeyli dərəcədə təəcüblənməmiş və bunun səbəblərini axtarmışdır. Tarixi prosesləri təhlil etdiyimiz zaman isə bunun səbəbi aydın olmuşdur. Qafqaza sonradan böyük dövlətlərin maraqlarına uyğun olaraq köçürülmüş ermənilər bu regionun avtoxton xalqı olmadıqları üçün ümumqafqaz etno-psixoloji durumu ilə ermənilərin etno-psixoloji durumları arasında koskin fərqlər meydana çıxmışdır.

V.L.Veliçkonun əsərində ermənilər "mənsəyi aydın olmayan xalq" kimi qeyd olunur [10, s. 7]. Tarixi faktlar sübut edir ki, ermənilərin 1918-ci ilə qədər Qafqaz bölgəsində heç bir dövlət qurumu olmamışdır. O, ermənilərin XIX əsrin I yarısında Cənubi Qafqaza Türkiyədən köçüb gəldiyini, onların yerli sakin olmadıqlarını vurğulayır [10, s. 50]. Qeyd edir ki, Türkiyədən köçürülən on minlərlə erməni diyara əməli-ibəşli bədbəxtlik gətirdilər [10, s. 57].

Məlumdur ki, ermənilərin mənsəyinin qeyri-müəyyənliyi ilə bağlı məsələlər təkcə Veliçkonun əsərində deyil, erməni müəlliflərinin özlərinin tədqiqatlarında da qeyd olunmaqdadır. Məsələn, erməni müəlliflərindən Manuk Abekyan bu barədə yazır: "...erməni xalqının mənsəyi nədir, nə zaman və haradın, hansı səbəblərdən buralara gəlmişlər, erməni olmazdan əvvəl və sonra hansı xalqlarla əlaqələr qurmuşlar, onun dilinə, etnik mənsubiyətinə kimlər və necə təsir göstərmişdir? Bizim əlimizdə bunları isbatlayan açıq və dəqiq məlumat yoxdur" [11, s. 124].

İlkin mərhələdə o vaxtki İrənin əyalətlərindən biri olan və əhalisi fars dilində danışan Ərməniyyədə milli azlıqlardan və ya bu dövlətin əsirlərini yerləşdirildiyi koloniyalarından biri kimi mövcud olan və "Hayk"lar adlanan hazırkı ermənilər, bu dövlət dağıldıqdan sonra qonşu ərazilərdə əla mənsub olduqları qüdrətli dövlətin adı ilə də adlandırılaraq ermənililər, ermənilər və s. kimi tanınırlar. Yəni ki, yasaqları güclü dövlətin adını, adətlorinə uyğun olaraq özünüiktiləşdirdilər, özəlləşdirdilər. Bununla belə, heç vaxt dövlət şəkildə mövcud olmayıblar ki, bunu da onların tarixdə heç bir dövlət at-

ributlarının (pul, gerb və s.) qalmaması faktı da isbatlayır. Yalnız XIX-XX əsrlərdə Osmanlı imperiyasının daxilədən parçalanmaq istəyən qonşu dövlətlərin planı və dostəyi sayəsində türk dövlətlərinin arasında tarixdə ilk erməni dövləti yaradıldı ki, sonradan da Türkiyə əleyhinə olan hər yeni dövlət bu erməni kartını oyundan çıxmağa qoymadılar, növbə ilə dönmə-dönə oyuna daxil etdilər. Mövcudluğunun missiyasının asılı olduğunu, bu missiyanın isə Türkiyəni aradan götürməkdə böyük dövlətlərə alət olmaq olduğunu dark edən erməni xalqı isə ölməyib sağ qalmaq üçün bu "killer" vəzifəsi ilə razılaşmaq məcburiyyətində qaldı və haqiqətən də, "vəzifəsinin" öhdəsindən layiqincə gəldi. Üstəlik də, bütün bu tarixi-psixoloji proseslərin sayəsində bu millətin beyni davamlı olaraq planlı şəkildə anti-türk əhval-ruihiyyəsinə kökləndirildi, hansının ki, ağırı-acısını Azərbaycan və Türkiyə hələ də çəkməkdədir [7, s. 44].

Qafqazda erməni dövləti yaradılana qədər erməni xalqını kilsə idarə etmişdir. Bu xalq əsr-lər boyu vətənsizlik dərəcəsi çəkib. Bu çox acı nəticəyə elmdə "erməni xəstəliyi" adlandırılan sindromun meydana çıxmasına səbəb olub. Günü-nə zamansa dövlətlərinin, dövlətçilik ənənələrinin olduğunu deyəndə də yalan danışılar. Uydurduqları tarixi özlərindən başqa təsdiq edən yoxdur. Sözügedən fikirləri rus tarixçisi İqor Peçenev də təsdiq etmişdir [6].

Gürcü yazıçısı və publisisti İ.Cavaçavazde "Erməni alimləri və fəryad edən daşlar" əsərində göstərir ki, ermənilər köçürüldükləri torpaqları öz adlarına çıxarırlar. O bu iyrənc yalanları və ermənilərin gürcülərə qarşı tarixi-arxoloji təəcüblərini ifşa edərək yazır: "Onlar bizim adımızı biabır etməklə, bizi milli ləyaqətimizdən məhrum etməklə kifayətlənməyib, bizi dünyadan sıxışdırıb çıxarmaq üçün qarlı boyanmış tariximizi də, salnamələrimizi də, tarixi xəritə və abidələrimizi də, tarixi sənətlərimizi də danırlar, müxtəlif fırıldaq-larla öz adlarına çıxarırlar" [2, s. 9].

V.L.Veliçkon əsərində erməniləri fitnəkar adlandırır və onların məmləkətin müəssəlman əhalisini məhv etmək və gələcəkdə onların torpaqlarından istifadə etmək, ona sahib çıxmaq niyyətində olduqlarını göstərir [10, s. 92].

Ermənilik – qeyri-adi, fenomenal bir xüsusiyyətdir: başqa xalqlara, xüsusilə, türk xalqlarına qarşı, o cümlədən, Azərbaycana qarşı kəskin

millətçilik mövqeyində dayanan, öz məqsədlərinə nail olmaq üçün qondarma, uydurma ideyalara geniş rəvac verən, terroru əsas vasitə seçən, insan qanına susamış, ən dəhşətli terror faktlarını yerinə yetirən, təacübzəkar, mədəniyyətdən, sivilizasiyadan uzaq bir ideologiya və siyasətin təzahiri kimi meydana çıxmışdır. Bir sözlə, bu xüsusiyyətin əsas klinik əlamətləri patoloji yalancılıq, özünə vurğunluq ideyaları, təqib etmə sayıqlaması, imperativ sayıqlamalarıdır [5].

Bu millətin milli şüuru türklərin əsir koloniyalarında formalaşdığından, bugünkü gündə də onlarda kolonial düşüncə sistemi patoloji səviyyədədir. Onlarda sənətkarlığın geniş yayılması ilə bərabər patoloji kollektivçilik, özge millətlərə, mədəniyyətlərə, dinlərə qarşı dözümsüzlük və s. bu mənşədən qidalınır. Türk cəngavərləri qarşısında gücsüzlük tarixən onlarda "natamamlıq kompleksi" kimi patoloji hiyləgərlik, yaltaqlıq psixologiyası meydana çıxarır. Dövlətləri olmadıqı üçün həyat tərzləri, psixologiyaları, fiziki, fizioloji, bioloji xarakteristikaları natamam olmuşdur. Onlarda homişə həyatdan narazılıq düşüncəsi, başqasına şər atmaq, onda olanı qapmaq və sair kimi cybəcərliklər genlərinə işləmişdir. Bu gün müşahidə edilənlər bunu tam təsdiq edir. Ona görə də ermənilər tarixi haqiqətlərdən qorxurlar, anıyırlar ki, reallıqda o keyfiyyətlərin heç biri onlarda yoxdur. Onlar daim başqasının malik olduğu müsbət keyfiyyətlərə iddia edirlər, həm də bu psixoloji sindromdan qurtula da bilmirlər [8, s. 46].

Erməni toplumunda diqqətli cəlb edən psixoloji pozuntulardan biri də özünüətəddirdir. Yəni bu toplum saxta tarix yaratmaq, saxta düşüncələr müəyyənləşdirmək və həlli mümkün olmayan görünən vəzifələri qarşısına məqsəd kimi qoymaqla okeanda bir ada rolunu oynamağa daha çox meyillidir. Bunun səbəbi isə əslində psixoloji tarazlığın pozulması nəticəsində şəxsiyyətin ikiləşməsinə xatırladan bir halın, yəni topluda mütləq reallıqla xayal arasında olan sərhədin itmasıdır [4, s.15].

Bir erməninin istər siyasi, istər həyati, istərsə də fəlsəfi baxışlarına diqqət yetirsək, ilkin olaraq aşağıdakı xüsusiyyətləri görə bilərik.

- İdarə olunaraq qalib gəlmək
- Ətraf mühitə öz təsirini göstərmək
- Fərqlənmək

Erməni fərdi özünüətəddiq düşüncəsinə, intellektual və mənəvi xüsusiyyətlərinə ərxalana-raq heç nə etmir. Erməni fərdinin özünüətəddiq ətrafi inkardan başlayır. Belə ki, erməni bizlər üçün bizi inkar edərək özünü təsdiq etməyə çalışmışdır. Bu, erməni psixologiyasının əsas sütunlarından biridir [4, s. 19].

Ermənilərdə diqqətə alınan digər böyük məsələ onların dünyəyə səpələnərək yaşamasıdır. Demək olar ki, hər yerdə erməni var. Onlar yerli mühitə və xalqa tez adaptasiya olunur, başqa millətlərdən xüsusiyyətlər mənimsəyirlər. Türklə, ərəblə, yunanlı, yohudilərə qarşıq niğahə girən ermənilər övladları türk, yunan, yohudi, fransız, ərəb millətlərinə məxsus soyadları, adları daşımalarına, başqa mühitədə böyümələrinə rəğmə, öz erməni xislətinin unutmurlar. Buna onların beşikdə ikən "beyinlərinin doldurulması" da kömək edir.

Rus müəllifi V.Veliçkon göstərir ki, "ermənilər haqqında qədimdən pis fikir yaranıb və bu, söz yox ki, əsassız deyil, belə olmasaydı, bu fikir bir çox xalqlarda və həm də müxtəlif vaxtlarda yaranmışdı". Rus tədqiqatçısı rusların ermənilərə, xüsusən bu xalqın fitnəkar şovunist niyyətlərinə münasibətini aşağıdakı cümlə ilə ifadə edir: "...bizim onlara nə qədər üroyimiz yansa da, onların vəziyyətinə nə qədər yaxından bələd olsaq da, ermənilərin fitnəkar, bac, hiyləgər, araqanşdıran, vicdansız tayfa başçıları gözələrimiz öündə çox iyrənc bir surətdə canları" [11, s. 46].

Erməni tarixi araşdırılarda onların müntəzəm şəkildə ətrafında olan güclü dövlətlərdən asılı olduqları, ancaq rus tədqiqatçısı V.Y.Veliçkonun yazdığı kimi sistemlik şəkildə daim onlara xəyanət etdikləri aşkara çıxır. Rus müəllif Orest Yevetski isə qeyd edir ki, "hiyləgər və bəzən də "oyunbaz" olmaq həminin bildiyi kimi ermənilərə məxsus bir xüsusiyyətdir" [6].

Ermənilərin hiyləgərliyi, qeyri-səmimiliyi, xəyanətli rusların bir atalar sözüdə də öz əksini tapmışdır. "İki müsəvi (yohudi) bir erməniyə, iki erməni bir ruma, iki ruma da şeytana bərabərdir" ifadəsi ermənilərin hiyləgərliyini xüsusi olaraq vurğulamışdır. Ermənilərin hiyləgərliyi ilə əlaqədar alman səyyahı Alfred Kyorote rumlunun iki müsəvinin (yohudini) aldatdığını, erməninin isə iki rumlunu aldatdığını" atalar sözünün hər yerdə təsdiqini qeyd etmişdir. Kyorote qələmə aldığı əsərində ermənilərin hiyləgərliyini qeyd ed-

rak, "Sizi Anadolunun hər hansı bir yerində aldatdırlarsa, demək siz ermənilərlə iş görmüsünüz" demişdir. Əksinə türklərin düzgünlüyünü göstərərək yazmışdır: "Mən bir türk ilə iş gördüyüm zaman, yazılı bir sənəd imzalamağa cəhyyət hiss etmirəm. Çünki onun sözlə kifayətdir". Eyni zamanda "nəm və ya hər hansı bir levantla yazılı sözləşmə hazırlayıram. Çünki onlarla yazılı sənəd imzalamaq, həm vacib, həm də faydalıdır. Erməni ilə iş yazılı da olsa heç bir iş görmürəm, çünki onların yalançılığından və intriqatlarından yazılı şərtlərlə də qorunma bilmərsiniz" şəklində düşüncələrini qeyd etmişdir. [6].

Oxşar ifadələr fransız yazıçısı A.Dyuma tərəfindən yazılmışdır. O, 1858-ci ildə Qafqaz səyahətindən sonra qələmə aldığı "Qafqaz səfəri" adlı əsərin birinci hissəsində bölgədə yaşayan xalqlarla əlaqədar müşahidələrini bu şəkildə dilə gətirmişdir: "Qafqazda yaşayan hər xalqın özünə məxsus xüsusiyyətləri vardır". "Fars (tat) ipək ticarət edir, ləzgi xalça satar, tatar silah satar, erməninin bir xüsusiyyəti yoxdur, satılan hər şeyi satar hətta satılmayanı da. Ümumən ermənilər yaxşı təəssürat yaratmışlar" [3, s. 57].

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Osmanlı imperiyasının ayrı-ayrı vilayətlərində konsullar işləmiş rus generalı V.T.Mayevski də, V.Ştreqer adlı alman tədqiqatçısı da ermənilərin hiyləgərliyini və yalançılığını, xəyanətini xüsusi vurğulamışlar. [9, s. 49-50]

V.Veliçkonun əsərində XIX əsrin sonunda erməni məsələtlərinin özlərinin tarixini yazmaq deyil, məhz yaratmaq üçün xeyli vəsait sərf etdiklərinə dair faktlar da təqdim olunur. Veliçko yazır ki, "ermənilərin neft sənayesindən olan məsələtləri xüsusən Ermənistan tarixinin tam yadlığında, bu kiçik xalqın generallarından tutmuş, kontrabandaçılarına qədər hamını həddindən artıq şişirtməyə səylə çalışırlar" [10, s. 49].

Daha sonra Qafqaz mədəni tarixi fenomeninə yad olan bu ünsürlərin qonşu xalqların tarixlərini və mədəni irsini mənimsəməkdə necə usta olduqlarını göstərərək yazırdı: "Xüsusilə onlar öz tarixi "xidmətlərini və indiki məziyyətlərini tüfeyli yollarla, daha doğrusu, tarixi daha aydın, şübhəli olmayan və şərfəli qonşu xalqların üstünə kölgə salmaq irəli çəkmək fərsətinə əldən vermirlər" [10, s. 49]. Veliçko ermənilərin bu xüsusiyyətini daha çox Gürcüs-

tan misallarında izah etmiş və buna aid tutarı faktlar təqdim etmişdir.

V.Veliçkonun əsərində elmi obyektivlik baxımından maraqlı doğuran məsələlərdən biri də Qafqaz Albaniyası məsələsi ilə bağlıdır. Məlumdur ki, rus və erməni tədqiqatçıları tərəfindən Sovet dövründə canfəşanlıqla aparılan tədqiqatlardan biri albanların və ermənilərin eyniləşdirilməsi məsələsi ilə bağlı olmuşdur. Lakin həm sovet dövründə həm də müasir erməni "tədqiqatçıları" tərəfindən yazılan bu cəfəngiyyətin cavabını hələ XIX əsrdə V.Veliçko öz əsərində vermişdir: "Zaqafqaziya Albaniyası, yaxud ermənicə Ağvaniya məsələsi də olduqca maraqlıdır. Tərkibində həm indiki Yelizavetopol quberniyası, həm də Tiflis quberniyası və Dağıstanın bir hissəsi daxil olan bu diyar ermənilərdən xristianlığı qəbul edən, lakin erməni olmayan xalqların məskənidir" [10, s. 73]. Bu fikirdən bir qədər qeyri-dağıqlıq yə yol versə də, V.L.Veliçko albanların ümumiyyətlə ermənilərə heç bir aidyyəti olmamasında tamamilə haqlı idi. Qeyri-dağıqlıq isə ondan ibarət idi ki, V.L.Veliçko albanların xristianlığı ermənilərdən qəbul etdiyini yazmışdır. Aparılan ciddi tədqiqatlar nəticəsində sübut edilmişdir ki, albanlar xristianlığı ermənilərdən qəbul etməmişlər.

Aparığımız təhlillər nəticəsində belə bir qənaətlə gəlirik ki, V.L.Veliçko ermənilərin etno-psixoloji xüsusiyyətlərini şərh edərkən aşağıdakı cəhətləri müəyyənləşdirmişdir:

- Qeyri-normal heysiyyət;
- Şəhət düşkünlüyü;
- Keçmiş əzəmətlərin həddən artıq şişirdilməsi və reklamlanması;
- Namərdlik və xəyanat;
- İkiüzlülük və riyakarlıq;
- Nifrat və həssəd.

Bunun səbəblərini isə rus müəllifi belə açıqlayır: "onların orta əsrlər boyu özlərinə pis ad qazanmaqları və bundan yaxa qurtarmaq istəkləri ilə izah olunur..." [10, s. 52]

V.L.Veliçkonun əsərində əks etdirilən digər bir erməni xarakteri də bugünkü proseslərlə səsələnməkdədir. O göstərir ki, "erməni başçıları, belə demək olarsa, iki dükanda alver edirlər: vətənlərini və xalqlarını gah farslara, gah müsəlmanlara, gah da Bizansa satırlar, əl altından isə öz tayfa xüsusiyyətləri uğrunda mübarizə aparırlar" [10, s. 55-56]. 2018-ci ildə Ermə-

nistanda klanlararası mübarizənin nəticəsi kimi meydana çıxan "küçə inqilabı" nəticəsində hakimiyyətə gələn klanın da hərəkətləri bu fikirlə əsassızlığa təşkil edir. Tarixi təhlillər göstərir ki, ermənilər Bizansın tərkibində yaşadıkları dövrdə bu dövlətə Anadoluya əzəmətli yürüşlər edən türklərə satmışlar. Səlcuq və Osmanlı dövlətləri tərəfindən daim qaçığı görən ermənilər XVIII-XIX əsrlərdən etibarən Osmanlı dövlətinə İngilislərə və Çar Rusiyasına satmışlar. Artıq iki əsrə yaxındır ki, ermənilər yeni "vətən" qazandıran, 1991-ci ildən sonrakı dövrdə isə ümumiyyətlə Ermənistan dövlətinin varlığını qoruyub saxlayan Rusiyaya son dövrlərdə baş verən hadisələrin fonunda ermənilərin arxa çevirməsi, bu xalqın V.L.Veliçko tərəfindən də qeyd olunan xüsusiyyətlərini bir daha təsdiqləyir.

V.L.Veliçkonun əsərində ermənilərin Rus hakimiyyətə orqanlarına arxa çevrildikləri halda başlarına gələ biləcək maraqlı proseslər də şərh edilir: "Erməni siyasətçilərinin sərəmsəmələri, yaqın elə sərəmsəmə kimi də qalacaq, çünki heç bir inqilabı fırladaq rus əsgərlərinin süngüsü qarşısında davam getirə bilməz. Ancaq erməni başçıların Rus Qafqazda rus xalq-dövlət işinə də, erməni camaatının özünə də vurdığı iqtisadi və mədəni zərər sayəsiz-hesabsızdır. Bu başçıları mənaşivəyə pozulmuş adamlar kimi, sosial pozğunluğun mikrobları kimi, tüfeyli adamlar kimi dəhşətdirlər" [10, s. 99].

Əsərində ermənilərin Qafqaza hansı dəstək hesabına gəldiyini, törətdikləri fitnəkarlıqları müfəssəl şəkildə, faktlara təsvir edən V.L.Veliçko sonda Qafqazın avtohton xalqlarının ermənilərə münasibətini belə ifadə edir: "Gürcülər və Qarabağın borca düşmüş müsəlmanları Qafqazda qeyri somimi halda gülməyə-yəmək bəzən deyirlər ki, rus hökuməti Zaqafqaziyanı qoşunlarını çıxartsa, ermənilərin burada izi-tozu da qalmaz" [10, s. 76].

Erməni ideoloqları diasporada təbliğati gücləndirməklə, ermənilərin qüdrətli xalqlar tərəfindən assimilyasiya olunmasının qarşısını almağa çalışırlar. Onlar gözəl başa düşürlər ki, Ermənistanda yaşayan bir ovuc erməni uğrunda mübarizə apardıqları ümumi işin davamçısı ola bilməz. Bu səbəbdən də diasporada erməniləri ortaq əzablar və ortaq uğurlar xülyası ilə birləşdirməyə çalışır, bunun üçün "soyqırım əfsanəsindən" məharətli istifadə edirlər. Diasporada

saxta bir tarix təbliğ edən erməni ideoloqları onları qədim və sivil xalqın nümayəndələri olduqlarına inanırmağa çalışırlar. Ermənilərin tarixən əzabkeç bir xalq kimi təzyiqlərə məruz qalması barədə uydurma konsepsiya hazırlayan erməni ideoloqları özləri də bunun yalan olduğunu bilirlər. Bu toplumda əvəzlə fərqli imperatorluqların və böyük dövlətlərin təsiri altında yaşamaq olmaları, onların böyük əziyyəti görmələrinə və acılar yaşamalarına baxmayaraq, xüsusilə türk düşmənciliyini yamaq və aktiv saxlanma istidkirlərini görmək lazımdır [5].

Faktlar göstərir ki, hiyləgərlik, məkr müəyyən qrupların rəftar və davranışında dənə-dənə tokrar olunaraq, ermənilərin etnik stereotip və yönümünə çevrilir, nəsil-dənə-nəsilə verilərək etnos üzvlərinin oxlaqı adət və baxışlarında, davranış və rəftar tərzində, başqaqlarına münasibətlər sistemində təzahür edir [1, s. 135].

Beləliklə, şəxsiyyət, insan psixologiyası müəyyən etnik qruplara xas olan tipik təbiiyyə üsulları vasitəsilə formalaşır. Ermənilərin həmin tipik təbiiyyə üsulları əsas yeri etnosentrizm, şovinizm, qisasçılıq, terror tutur. Burada xüsusilə təşkilatlar, liderlər və dini qurumlar həlledici rol oynayırlar. Elə buna görə də siyasət, iqtisadiyyat və terrorizmə sahəsində erməni məfiyası dünyada məşhurdur və həmin məfiyanın fəaliyyəti dünyanın onlarca ölkəsini əhatə edir. Bu cəhəti ermənilərin psixoloji xüsusiyyətlərini araşdırın bir çox xarici mütəxəssislər də təsdiq edirlər. Onlar sanki dəyişməz və dəyişməz bilmirlər, öz xislətlərində, qisas hissi ilə yaşamaqlarına əslə dönük çıxma bilmirlər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bayramov Ə.S. Etnik psixologiya. Bakı: Penensans nəşriyyatı, 2001, 374 s.
2. Cavaçavadze İ.Q. Erməni alimləri və fəryad edən daşlar. B., 1995, 80 s.
3. Dümə A. Qafqaz səfəri. B., 1985, 142 s.
4. Elgün E. Erməni psixologiyası. Çapağı, 2014, 122 s.
5. Əliyev Z. www.azadliq.az. Tarixin sandığından: Erməni xəstəliyi və qul psixologiyası – araşdırma/10/04/2015/
6. Hüseyinova İ. Ermənilərin Cənubi Qafqazda məskunlaşması: reallıqlar və xülyalar <https://az.trend.az/azerbaijan/society/3045174.html>

7. Məmmədov C. Diplomatiik psixologiya. Bakı: Sabah nəşriyyatı, 2001, 399 s.

8. Sadiq İ. Elmdə erməni virusu. Bakı, 2009, s. 25

9. Sertçelik S. Rus və erməni problemi. Meydana çıxma prosesi. 1678-1914. Ankara, 2017, 398 s.

10. Veliçko V. Qafqaz. Rus işi və tayfalararası məsələlər. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 1995, 192 s.

11. Абебян М. История древнеармянской литературы. Ереван: изд. АН Армянской ССР, том 1, 1948, 524 с.

Summary

Sudaba Huseynova

Ethno-psychological features of armenians in the work of russian researcher V.L.Veliçko "Caucasus" (Russian affairs and inter-tribal issues)

In this article, the author analyzes the work of the Caucasus (Russian affairs and inter-tribal issues) of the Russian explorer Vasily Lvovich Veliçko of the late 19th century to investigate the ethno-psychological characteristics of Armenians.

In explaining the ethno-psychological characteristics of the Armenians, V.L.Veliçko identified such characteristics as abnormal sensitivity, fame, betrayal and treachery, hypocrisy and hypocrisy, hatred and envy. At the same time, he calls the Armenians provocative and shows that they intend to destroy the Muslim population and take possession of it in the future.

Ethnocentrism, chauvinism, revenge, and terrorism play a key role in the typical method of Armenians training. It is noted that insidious, recurring behavior and behavior of certain groups, turning the ethnic stereotype and orientation of Armenians into the ethical customs and attitudes, behaviors and systems of the members of the ethnic group.

Keywords: Caucasus, V.I.Veliçko, Armenian ethnos, characteristic features, ethno-psychological feature

Резюме

Судаба Гусейнова

Этно-психологические особенности армян в произведении «Кавказ» (Русское дело и межплеменные вопросы) русского исследователя В.Л.Величко

В данной статье автор для изучения этно-психологических особенностей армян проанализировал работу русского исследователя Василия Львовича Величко "Кавказ" (русское дело и межплеменные вопросы) жившего в конце XIX века.

В.Л.Величко, комментируя этно-психологические особенности армян, определил в них такие психологические черты, как пагубность и предательство, лицемерие, ненависть, зависть. В то же время он указывает на намерение армян уничтожить мусульманское население и в будущем прибрать к рукам их земли.

Основное место в типичном методе воспитания армян занимают этноцентризм, шовинизм, месть, террор. Отмечается, что хитрость, коварство, повторяясь в отношении и поведении определенных групп, становятся этническим стереотипом и ориентацией в поведении и воспитании армян, передаются из поколения в поколение и проявляются в нравственных обычаях и во взглядах данного этноса.

Ключевые слова: Кавказ, В.И.Величко, армянский этнос, характерные черты, этно-психологические особенности